

Inhoudsopgave **Oud Neis maart 2023 (1)**

Titel	Auteur	Pagina
Colofon		2
Van de besturen	Wim Huijbrechts en John Mulder	3
De bewoners van Huis Andelst, deel 2	Wim Huijbrechts	7
Herinneringen aan de LEBO uit Randwijk	Daan Viergever	13
Bakstenen van het verwoeste Huis Oosterhout	Frans Spaan	20
Oud Neis of Nijs?	Liesbeth Ruyten	24
Herinnering aan Henk Moorrees	Ton Janssen	24
In de voetsporen van Heldring	Rob Woldringh	25
Loenen en Wolferen in de middeleeuwen	Emile Smit	29
Wat Theo beleefde als dienstplichtige met de watersnood ramp	Theo Smits	34
Van alles van vroeger	Dini Huijbers	35
Sponsors		36

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de besturen HKOSV en HKMB.

Colofon

Oud Neis is een gezamenlijke uitgave van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken en de Historische Kring Midden-Betuwe.

Samenstelling en redactie Oud Neis:

Redactie: Liesbeth Ruyten
Opmaak: Dini Huijbers
Omslag: Marlou Bervoets
Kopij aanleveren: oud.neis@kpnmail.nl

Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.

Bestuur HKOSV:

John Mulder, voorzitter	Oosterhout
Dini Huijbers, secretaris	Slijk-Ewijk
Pieter Severijn, penningm.	Oosterhout
Marlou Bervoets	Lent
Frans Spaan	Oosterhout
Rob Woldringh	Oosterhout

Website HKOSV:

www.historischekringoosterhout.nl

Secretariaat HKOSV:

Dini Huijbers, 06 36 56 53 85
info@historischekringoosterhout.nl

Penningmeester HKOSV: Pieter Severijn
Banknr.: NL60 RABO 0139 8074 03

Bezoekadres HKOSV:

De Honsvoet 2, Oosterhout
Donderdag vanaf 20.00 uur

Historische Kring Midden-Betuwe

Bestuur HKMB:

Wim Huijbrechts, voorzitter	Andelst
Marie Elings, secretaris	Andelst
Ceciel Uitterhoeve, penningm.	Heteren
Anja van Rookhuijzen	Zetten
Ed Janssen	Hemmen
Dick Doeze Jager	Zetten

Website HKMB:

www.hkmb.nl

Secretariaat HKMB:

Marie Elings, 06 22 45 22 90
info@hkmb.nl

Penningmeester HKMB: Ceciel Uitterhoeve
Banknr.: NL10 INGB 0006 3342 31

Bezoekadres HKMB:

Schweitzerpark 2a, Zetten
Dinsdag en donderdag van 10.00-12.00 uur

Van de besturen

Wim Huijbrechts en John Mulder

Op de omslag prijken onze kroonjuwelen uit de bronstijd (foto: Aad Hendriks), die Frans Spaan destijds vond aan de rand van de Verburgtskolk. Rob Woldringh treedt in de voetsporen van Heldring in dit nummer van Oud Neis en bespreekt daarbij onder meer die kroonjuwelen. Overigens: is het Oud Neis of Oud Nijs? De redacteur van ons blad, Liesbeth Ruyten, heeft daar wel een mening over. Velen van u bezochten de lezing van Emile Smit over de vroegste geschiedenis van de heerlijkheid Loenen in september 2022 in dorps huis Beatrix. In dit nummer staat een uitgebreide samenvatting. Daan Viergever doet verslag van de fabricage van boomspuiten en pompen door constructiebedrijf LEBO in Zetten. Jacques Zwartkruis neemt ons mee naar architectuur van het karakteristieke huis De Fliert van Dick en Gerda den Hartog in Zetten. Frans Spaan kwam erachter dat bakstenen van het verwoeste huis Oosterhout in 1820 zijn gebruikt voor de bouw van een protestantse kerk in Beuningen. Theo Smits vertelt zijn belevenissen tijdens de watersnoodramp van 1953. Verder volgt hier het tweede en laatste deel over de bewoners en het einde van Huis Andelst, vastgelegd door Wim Huijbrechts. Op het menu van Dini Huijbers staat dit keer gestoofde kip. Eet smakelijk!

Tijdens de algemene ledenvergadering van HKMB is aangekondigd dat ons uitstapje naar het Nationaal Militair Museum in Soesterberg en het Belgenmonument in Amersfoort op 20 mei zou zijn. Het Nationaal Militair Museum kan ons die dag echter niet ontvangen vanwege grote drukte. De organisatoren, Pieter Severijn (HKOSV) en Wim Huijbrechts (HKMB), hebben daarom besloten uit te wijken naar woensdag 14 juni. Nadere bijzonderheden worden nog per mail of per post aan u gestuurd.

In dorps huis Beatrix in Slijk-Ewijk vindt op 21 maart de algemene ledenvergadering van HKOSV plaats (aanvang 19.30 uur), waarna Henk van Drumpt uit Zetten ons meeneemt naar zijn jeugd op de heerlijkheid Loenen, waar hij geboren is (gezamenlijke bijeenkomst van HKOSV en HKMB, aanvang 20.15 uur).

Op dinsdag 18 april is er voor leden van HKMB (en voor geïnteresseerde HKOSV-leden) een lezing in de Oude School in Hemmen. Kobus van Ingen neemt ons dan mee in een verhaal over dijkdoorbraken in ons deel van de Betuwe en de gevolgen daarvan voor de mensen die hier woonden.

Op 9 mei vertelt Rob Woldringh ons in dorps huis De Schakel te Oosterhout over het onderzoek van de Nederlandse Archeologievereniging AWN, Regio Nijmegen, naar onze bodemvondsten, die leden van de werkgroep bodem en archeologie van HKOSV in de jaren tachtig en negentig tijdens opgravingen in Oosterhout en omgeving naar boven haalden.

Wilt u iemand verrassen?

Geef een jaarabonnement op de historische kring cadeau!

Sinds kort zijn bij ons cadeaubonnen te koop. U kunt iemand blij maken met een jaarabonment; hij of zij kan dan gratis naar onze lezingen en krijgt drie keer per jaar ons tijdschrift *Oud Neis* in de bus.

Ook ontvangt hij of zij in november *Terugblik*, de jaarlijkse uitgave van de Stichting Tabula Batavorum (ter waarde van € 17,50). Het abonnement wordt niet automatisch verlengd.

Voor HKMB: U kunt er een bestellen door € 25,00 over te maken op bankrekening NL10 INGB 0006 3342 31 ten name van Historische Kring Midden-Betuwe met de vermelding *cadeaubon*.

Voor HKOSV: U kunt er een bestellen door € 22,50 over te maken op bankrekening NL60 RABO 0139 8074 03 ten name van Historische Kring Oosterhout met de vermelding *cadeaubon*.

Ledenwisselingen Midden-Betuwe

Droevig is dat wij in 2022 afscheid hebben moeten nemen van onze leden de heren Piet Frentz, Jan Mathijssen, oud-penningmeester Henk Moorrees (zie elders in dit nummer) en F.D. Sipman en van mevrouw Te Selle-van Oijen. Wij wensen de nabestaanden veel sterkte met dit verlies.

Als nieuwe leden mochten wij in 2022 welkom heten: de dames Cobie van Beem, Ria van den Berg, Emmy Fons, Esra van Gelderen, Annemart Hoogland, Joke Koobs, Annelie Pols, Fineke te Raa en Aartje Stuivenberg, en de heren Henk Berns, Marcel van Gelderen, Rende Grooters, Edwin Hallers, Bart Hasselbach, Karel van der Heijden, Floris Hollander, Peter Janssen, Cees de Korte, Rens Oosthoek, Bram Provoost, D.L. Rang, Heino van Rijnberk, Martijn van Schaik, Sjack Selman en Tinus Westerhof. Per 1 januari 2023 zijn de heren Robert ter Beest, Hans Hasselbach, Jan Jansen, Sjaak Janssen, Peter de Krosse, John Verploegen, Cornelis Mosterd en Martin Vink lid geworden. Hartelijk welkom!

Ledenwisselingen Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.

Helaas zijn onze leden de heren P. Frentz uit Herveld en H.G. van Noordenburg uit Valburg in het afgelopen jaar overleden. Wij wensen de nabestaanden veel sterkte met dit verlies.

Nieuwe leden vanaf 1 juni 2022 zijn:

Mevrouw C. van den Broek-Jansen, Slijk-Ewijk

De heer W. de Bruijn, Slijk-Ewijk

De heer C. de Groot, Loenen

Mevrouw C.L. Langen, Oosterhout

Mevrouw N. Nota, Slijk-Ewijk

De heer B. Pieterse, Loenen

De heer en mevrouw A. en F. Prinssen-Peters, Loenen

Mevrouw M. Teunissen van Manen, Zetten

HKMB-lid Aartje Stuivenberg vrijwilliger van het jaar 2022

In haar nieuwjaarstoespraak op 2 januari 2023 heeft burgemeester Patricia Hoytink Roubos van Overbetuwe de vrijwilliger van het jaar 2022 bekend gemaakt. De vrijwilligersprijs het Toonbeeld 2022 gaat naar HKMB-lid Aartje Stuivenberg-Lijbers uit Randwijk. Wij feliciteren haar met deze welverdiende prijs.

Volgens de jury is de liefde waarmee Aartje zich inzet en alles weet te organiseren, bewonderenswaardig. Zeker omdat haar gezondheid het niet altijd even makkelijk maakt. Aartje was zichtbaar ontroerd toen ze het Toonbeeld van burgemeester Patricia Hoytink Roubos en kinderburgemeester Thijmen Wien in ontvangst nam.

Aartje Stuivenberg-Lijbers is 65 jaar en woont haar hele leven al in Randwijk. Al zeker 25 jaar zet zij zich vrijwillig in voor de gemeenschap van Randwijk. Zij heeft jarenlang de Kinderclub gedraaid en is nu invaller. Deze club organiseert activiteiten voor kinderen en jongeren in Randwijk. Voor de maaltijdverzorging bij de kerk heeft ze een voortrekkersrol en doet ze

zelfs de boodschappen. Voor Liefkenshoek is ze coördinator van tafeltje-dek-je. Ze heeft veel contacten met de ouderen in Randwijk, omdat ze de ouderenbezoeken coördineert en zelf ook verschillende ouderen bezoekt. Zij helpt ook mee met de verspreiding van de krantjes voor de ouderen. En vanzelfsprekend helpt ze mee met het organiseren van kerkelijke activiteiten zoals kerst- en paasvieringen.

Met de jaarlijkse toekenning van de vrijwilligersprijs het Toonbeeld bedankt de gemeente Overbetuwe niet alleen de winnaar maar alle vrijwilligers in Overbetuwe voor hun inzet. Het Toonbeeld is vernoemd naar Toon Driessen uit Heteren, een vrijwilliger in hart en nieren. Deze prijs wordt sinds 1992 uitgereikt, eerst in de gemeente Heteren en sinds 2001 in de gemeente Overbetuwe, aan de vrijwilliger van het jaar.

Bron en foto: overbetuwe.nieuws.nl

Wandkleed Heteren geschonken aan de HKMB

*In 1931 werd Hendrik Jan Knoppers (*Meppel, 31-05-1898 - † Rheden, 08-08-1975) benoemd als burgemeester van Heteren, Driel en Randwijk (afb. 1). Ter ere van zijn 25-jarig ambtsjubileum in 1956 werd hem door de inwoners een wandkleed (afb. 2) aangeboden. De makers zijn helaas onbekend maar vermoedelijk hebben een paar dames er hard aan gewerkt.*

Afb. 1 Burgemeester Knoppers en zijn vrouw op het balkon van het gemeentehuis in Heteren tijdens zijn inhuldiging in 1931

Door een van onze leden, de heer Rian Hofs uit Heteren, is dit wandkleed aan de HKMB geschonken. Rian vertelt:

“Mijn moeder, een telg van de familie Van Dodewaard, woonde met haar ouders en vier zussen naast burgemeester Knoppers. Begin dertiger jaren moet het geweest zijn dat Sinterklaas op visite kwam bij de burgemeester. Moeder en haar vier zusjes mochten op hun klompjes naar binnen en kregen van de Sint ieder een handje snoep mee naar huis. Thuisgekomen zag vader Van Dodewaard het snoep en pakte alles af. Wat een teleurstelling voor de meisjes! Vader was streng in de leer en snoep van de Sint was veel te werelds. Sinterklaas bestond immers niet. Later streek vader over zijn hart en mochten de meisjes het snoep alsnog opeten. Hieruit blijkt dat het burgemeestersechtbaar en de ouders Van Dodewaard goed met elkaar omgingen.”

Afb.2 Het wandkleed dat burgemeester Knoppers in 1956 ontving bij zijn 25-jarig jubileum en dat nu is geschonken aan HKMB

Een van de zussen Van Dodewaard werd dienstbode bij de familie Knoppers. De burgemeester ging met pensioen en vertrok naar Velp. De zus bleef ook in Velp nog jaren in dienst. Rian Hofs en de familie Knoppers hielden contact, zij het sporadisch. Zodoende werd Rian benaderd met de vraag of hij het wandkleed wilde hebben. Gelukkig dacht hij daarbij aan de historische kring.

De bewonersgeschiedenis van Huis Andelst, deel 2

Wim Huijbrechts

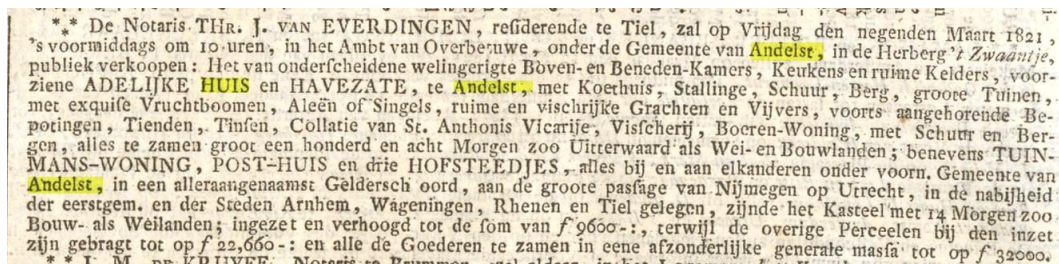
Van de vroegste geschiedenis van Huis Andelst weten we helaas erg weinig. De periode voor 1821 hebben we besproken in Oud Neis van september 2022. Dit deel handelt over de geschiedenis van Huis Andelst van 1821 tot de dag van vandaag.

Huis Andelst in particuliere handen

Huis Andelst, maar ook zijn bewoners raken aan het begin van de negentiende eeuw langzaam maar zeker in zwaar weer. Theodorus J.A. Speyart van Woerden is in 1820 inmiddels bijna tachtig jaar oud en zijn zuster, Maria Justina, is zelfs nog vijf jaar ouder. De jaren gaan dus tellen. Zij zijn niet meer goed in staat Huis Andelst te onderhouden en zien bij gebrek aan opvolging geen andere uitweg dan het Huis en de bijbehorende landerijen te verkopen. Zij benaderen notaris T.J. van Everdingen te Tiel. Deze laat een advertentie plaatsen (afb. 1). De inzet is dan echter al geweest. De advertentie verschijnt onder andere in de Oprechte Haarlemsche Courant van 3 maart 1821.

Pieter Pook van Baggen

Enkele decennia eerder was op 2 april 1796 te Loosdrecht in het gezin van Abraham Pook van Baggen, een welgestelde bonthandelaar, een zoon geboren, die de naam Pieter kreeg. Hij liet zijn zoon vervolgens op 8 april 1796 te Amsterdam in de Oude Kerk dopen. Zijn vrouw, Johanna Catharina Berger, de moeder dus van Pieter, was de dochter van de rijke koopman en plantage-eigenaar Willem Berger, die woonde aan de Calverstraat (zoals je dat toen schreef) te Amsterdam. Zij was op 23-jarige leeftijd op 7 januari 1785 gehuwd met de dertigjarige Hendrik Eduard Leonard Pook van Baggen, de oudere broer van Abraham. Hendrik ging al vrij snel na de huwelijksdag op (zaken)reis naar China, waar hij in 1786 door onbekende oorzaak (waarschijnlijk ziekte) overleed. Johanna bleef echter niet bij de pakken neerzitten en huwde enkele jaren later met haar zwager Abraham. Het huwelijk werd voltrokken te Kleef op 22 maart 1789.¹

Afb. 1 Advertentie in de Oprechte Haarlemsche Courant van 3 maart 1821 (bron: Delpher)

Het ging Abraham zo voor de wind dat hij zich net als veel van zijn collega's uit het regentienmilieu een buitenhuis kon veroorloven. Daarom besloot hij in 1800 het kleine buiten Langgewenscht te kopen, toentertijd gelegen in Loosdrecht, thans in Loenen (Utrecht).² In 1811 kocht hij ook de buitenplaats Beereveld aan. Zijn vrouw bezat *"in de Mijndense polder de boerderij Vecht en Schans (31 bunder) en in de Stichtse polder ten oosten van de Angstel, de boerderij Zonnezaad"*.³ Bovendien erfde zij van haar vader de kolonie Beeterhoop in Demerara, een streek gelegen op de westkust van het huidige Brits Guyana en toen goed voor jaarlijks 40.000 pond koffie en even zo veel katoen.

Daarnaast bestond er nog aanspraak op een deel van de opbrengst van de verkoop van de plantage Resouvenir, eveneens in Demerara gelegen, waarvan de waarde nog niet

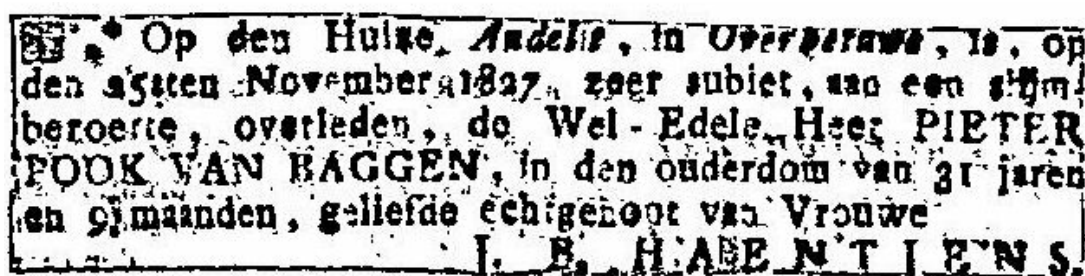
¹ Bron: RKD, images, nr. 175800

² Bron: <https://www.buitenplaatsenin nederland.nl>

³ Bron: <https://kasteleninutrecht.eu>

vaststond.⁴ Van Pieters jeugd weten we bijzonder weinig, wel dat hij op 11 maart 1820 te Loenen aan de Vecht huwde met Johanna Bertina Haentjes (1785-1854).⁵ Het paar vestigde zich in Rheden, waar hun eerste kind Abraham werd geboren op 14 januari 1822.⁶ Kort na zijn huwelijk moet Pieter naar de West zijn gegaan naar zijn moeders plantage Beeterhoop. Hij kwam een jaar later weer naar Nederland terug. Kennelijk bestond bij het jonge paar de behoefte om groter te gaan wonen. Hoe het ook zij: het water moet hem in de mond gelopen zijn, toen hij de advertentie in de krant las over Huis Andelst.

Zeer waarschijnlijk heeft hij de eerste advertenties waarin de verkoop werd aangekondigd gemist, want hij is niet aanwezig bij de inzet. Bemiddeld als hij is, slaagt hij erin het pand en flink wat landerijen eromheen te verwerven. We weten niet of jonkheer Speyart van Woerden het zo heeft bedongen, maar deze mocht nog enkele jaren op Huis Andelst blijven wonen. Zijn zuster Maria overleed kort na de verkoop op 24 april 1821.⁷ Waarschijnlijk heeft Pieter zelf pas rond 1824 Huis Andelst betrokken. In de jaren hierna koopt Pieter er bijna jaarlijks nog percelen grond bij, in totaal zo'n dertig bunder.⁸ Maar hij heeft slechts kort van zijn nieuwe onderkomen kunnen genieten, want op eerste kerstdag 1827 slaat het noodlot toe. Pieter overlijdt te Andelst na een kortstondige ziekte, zoals zijn vrouw het formuleerde: "aan een slijmberoerte". Dat wil zeggen dat hij feitelijk stikte door te veel slijm in zijn longen. Zij laat een rouwadvertentie plaatsen in de krant (afb. 2). Pieter wordt begraven op het kerkhof van de Hervormde Gemeente te Andelst, waar zijn graf nog altijd te vinden is (afb. 3).

Afb. 2 Krantenknipsel uit de Oprechte Haarlemsche Courant van 5 januari 1828 (bron: CBG, familieadvertenties Pook van Baggen)

Pieter Pook van Baggen en zijn vrouw hadden enkele jaren eerder een testament laten maken "op het langste leven". En zo werd Johanna door zijn overlijden eigenaar van de helft van zijn bezittingen plus van een kindsdeel en kreeg zij het vruchtgebruik over het deel dat voor Abraham, haar zoon, was bestemd. Er moest een inventarisatie worden opgesteld om een goed overzicht te krijgen van wat alles waard was. Omdat die inventarisatie bewaard is gebleven en bovendien is opgesteld per vertrek in het kasteel, krijgen wij een mooi beeld van de welvaart van dit gezin, maar ook een idee van de inrichting van het kasteel, respectievelijk van wat zich in die kamers bevond. In het proces-verbaal wordt namelijk steeds aangegeven waar de kamer op uitkeek.

Afb. 3 Foto van het graf van Pieter Pook van Baggen bij de Nederlands hervormde kerk te Andelst (foto: W. Huijbrechts)

⁴ Bron: <https://cbg.nl/documents/55/Berbice-Demerara-Essequibo.pdf> (Lijst van eigenaren van plantages, en houders van hypotheek op plantages in Berbice, Demerara en Essequibo, 1818-1819. Transcriptie (TNA, CO-111/28) Paul Koulen, 2014, blz. 24 en 29.

⁵ Bron: NHA, 21820_799_4 Loosdrecht

⁶ Bron: GA, 0207_G_3258 Rheden

⁷ Bron: RKD Images 135129

⁸ Bron: GA, 0168_68

Bovendien leren we dat de moeder van Johanna inmiddels ook was ingetrokken in Huis Andelst met medeneming van haar bezittingen aan meubels, enz.

Hieronder volgen enkele bijzonderheden:

In een achterkamer (die uitkeek op het noorden) vinden we bijvoorbeeld: een vleugel, een commode met wat serviesgoed, een secretaire, een tafel met inlegbladen en diverse serviezen. In de voorkamer (uitkijkend op het zuiden) treffen we nog meer serviezen aan en bestekken, stoven, stoelen en tafels.

In een hoekkamer (met uitzicht op het westen) die kennelijk ook als slaapkamer werd gebruikt: twee bedden, diverse meubels maar ook twee “girondelles” en twee “getrodons” [onbekend wat dit zijn, W.H.]. In een andere kamer komen we nog twee girondelles tegen maar nu met glazen stolpen.

Op de achterkamer (op het zuiden) staan drie bedden en een lampetkan met spiegel. Dit zal dus waarschijnlijk ook een slaapkamer zijn geweest.

In een opkamertje (dat op het oosten uitkeek) staan weer twee bedden, maar ook een mahoniehouten chevonière [ook niet gevonden wat dat is, W.H.].

Boven is een gang die als kamer lijkt te zijn ingericht. Er staan onder andere twaalf ronde stoeltjes met matten zittingen, twee fauteuils, een bed, een kacheltje met toebehoren, enz.

Op de zolder is nog een bed.

Ook is er een mangelkamer (die op het westen was gericht), waar vanzelfsprekend een mangel staat en lakenpersen. Maar waar die kamer nou precies gesitueerd was wordt niet duidelijk.

In de keuken (op het zuiden) vinden we logischer wijs meerdere koperen pannen en ketels.

Aan de westzijde is ook de kelder, waarin we behalve twee kamketels ook koperen taartenpannen vinden en een visketel, een poffertjespan, een bierstelling, allerlei aardewerk en inlegpotten.

Op het terrein aan de westkant is nog een melkhuis met een karn en melkgereedschappen.

Het zilverwerk wordt apart genoemd. Zo staan er onder andere een compleet twaalfdelig zilveren bestek en allerlei zilveren tafelbenodigdheden (vazen, zoutvaatjes, kandelaars, enz.) op de lijst.

Ook het linnengoed wordt apart genoemd. Er is te veel om op te noemen. Uitschieters zijn twaalf damasten tafellakens, talloze linnen bedden- en tafellakens, slopen, veel servetten in allerlei maten en soorten, waaronder bijvoorbeeld “bodelakens” en “bodekussenslopen” [kennelijk waren die van een mindere kwaliteit, W.H.].

Het lijfgoed van de overledene wordt niet gewaardeerd in geld. Het is wel duidelijk dat Pieter een heel assortiment heeft aan ondergoed, zoals 62 overhemden, 60 halsdoeken, 39 borstrokken, 20 slaapmutsen, enz.

Buiten in de schuur vinden we acht paarden, diverse rijtuig en koetsjes, dertig runderen in allerlei maten en soorten en verder diverse varkens, pauwen, kalkoenen, kippen, eenden en duiven.⁹

Uit deze opsomming kunnen we de conclusie trekken dat hier een welvarende familie woonde. Dat blijkt ook uit de lijst met bezittingen aan onroerend goed (zie afb. 4), de vele effecten en aandelen, en de gelden en rechten die Pieter Pook van Baggen had uitstaan.

⁹ Bron: GA, 0168_68_scan 264 t/m 277

vrijwilliger liet inschrijven bij het leger. Maar hij vertrok niet alleen. Hij had een oogje laten vallen op de welgeschapen dochter van de eigenaar van het dorpswinkeltje De Papegaai in Andelst. Kennelijk heeft hij haar zover gekregen met hem mee te gaan, zijn vrouw Johanna en zijn stiefzoon Abraham berooid achterlatend. Johanna vertrekt daarop noodgedwongen eveneens uit Andelst en gaat in Ede wonen bij haar zoon Abraham. Daar overlijdt zij op 15 september 1854 op 68-jarige leeftijd ten huize van ene Tijs Pothoven.¹³

Einde en sloop van Huis Andelst

De nieuwe eigenaar van het kasteel en van de meeste er direct omheen liggende gronden is Cornelis Taats. Hij werd geboren op 28 oktober 1790 te Dodewaard als zoon van de van Rhenen geboortige onderwijzer Gerrit Jacob Taats en van diens vrouw Geertruid Scheers. Cornelis Taats werd gedoopt op 31 oktober¹⁴ te Dodewaard. Hij schipt het tot burgemeester van Dodewaard en dat is hij liefst 37 jaar lang, namelijk van 1827 tot zijn overlijden op 25 januari 1864. Zijn neef (burgemeester van Appeltern 1859-1874) is dan een van de aangevers. Taats laat de adellijke woning Den Esch in Dodewaard (afb. 5) slopen en er een geheel nieuw pand voor in de plaats bouwen. Dat pand is nu een rijksmonument.

Taats ziet geen brood meer in bewoning van Huis Andelst en laat het daarom afbreken, waarschijnlijk in 1846. Het toeval wil dat de heer Taats en of een van zijn gezinsleden graag piano speelde en daarvoor bij tijd en wijle een pianostemmer, genaamd Quispel, liet overkomen uit Rotterdam. Deze man had een naamgenoot die kunstschilder was. Blijkbaar heeft de pianostemmer daarover gepraat met de burgemeester. Hoe het ook zij: er bestaat nog steeds een schilderijtje van Huis Andelst van een schilder genaamd Quispel, dat in privébezit is van de familie Quint (afb. 6).

Afb.5 Het huis Den Esch

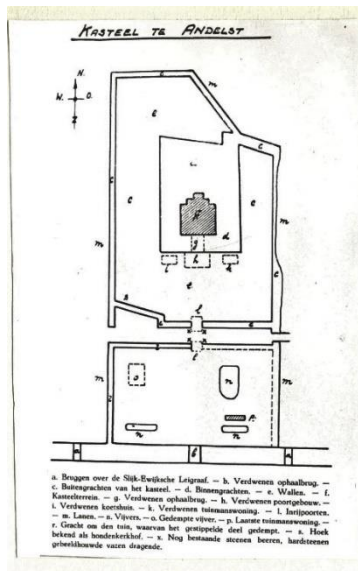
Afb. 6 Foto schilderijtje Quispel (bron: digitaal fotoarchief gemeente Overbetuwe)

Wat ons rest

Van het eens zo glorieuze Huis Andelst is in 1844 al niet zo veel meer over. De contouren zijn thans nog wel duidelijk zichtbaar in het landschap. Zo zijn de binnen- en buitenslotgracht nog duidelijk te zien (zie afb. 7). De dubbele inrijpoort aan de Tielsestraat, ongeveer tegenover de Klipstraat in Andelst, is ook nog (zij het deels en in deplorabele toestand) aanwezig. Van de hardstenen vazen die ooit op de poeren stonden, liggen er twee (kapot) in het gras (afb. 8). De twee andere zouden bij een boerderij in de omgeving liggen (afb. 9). Ook de andere toegangsweg, aan de Wageningsestraat, is er nog, maar die is afgesloten met een hek en een hangslot. Met het sloopmateriaal is naar verluidt een boerderij in Winssen gebouwd. Een leuke opgave voor de Historische Kring Midden-Betuwe om naam en adres daarvan te achterhalen.

¹³ Bron: GA 0207_5211 Ede

¹⁴ Bron: GA, 485_0176 pag. 87, regel 4

Afb. 7 Plattegrond Huis Andelst (bron: Van Bastelaere, 1983)

Afb.8 (hieronder) Hier staan nog twee vazen op de pijlers aan de weg. Op de achterste twee pijlers horen eveneens vazen; die liggen helaas in stukken in het gras (bron: digitaal fotoarchief gemeente Overbetuwe)

Afb. 9 De restanten van de andere twee vazen (foto: W. Huijbrechts)

“Spuut Hollands fruit met een Hollandse spuit”, herinneringen aan de LEBO uit Randwijk

Daan Viergever

In de eerste naoorlogse jaren, van 1946 tot omstreeks 1950, werden in de werkplaats van onze buurman Koen aan de Wageningsestraat in Zetten bomenspuiten gebouwd. De heer L.W. Koen (door alle kinderen uit de buurt ome Koen genoemd) was in die tijd firmant van LEBO, machine- en constructiewerkplaats in Randwijk, voortgekomen uit de smederij van Bouwmans aan de Erfstraat aldaar (afb. 1).

Afb. 1 Voormalig LEBO-bedrijf en woonhuis van de fam. Bouwmans aan de Erfstraat in Randwijk

Jeugtherinneringen

Afb. 2 Uitgeklapte folder van LEBO

LEBO is afgeleid van Leo Bouwmans, eigenaar van het bedrijf. Een drieslagfolder (afb. 2) van de toen door LEBO geleverde sproeipompen en sproeimachines bewaar ik nog altijd als een kostbaar kleinood. Als buurkinderen leefden wij namelijk zeer mee met de activiteiten in de werkplaats bij Koen.

Zo was er lasser Cor van de Ven, die de door andere medewerkers op maat gemaakte onderdelen voor de carrosserie en watertank in elkaar laste. Een andere medewerker werkte met de slijpmachines alles glad af. En ten slotte was er de montage van de vanuit de werkplaats in Randwijk aangeleverde onderdelen als pomp, windketel en slangen met sproeigeweren. In de folder worden twee typen sproeimachines vermeld: die voor paardentraction met een motor van 6-8 pk (naar ik meen van het Franse merk S.A. Bernard, afb. 3) en die voor de landbouwtractor, aangedreven via de aftakas door de tractor (afb. 4).

Afb. 3 Sproeimachine voor paardentraction

Afb. 4 Sproeimachine voor de tractor

Ook herinner ik mij dat in die allereerste jaren zelfrijdende sproeimachines werden gebouwd. Qua vormgeving deden ze denken aan een lage, langwerpige tractor met watertank, met achterop de bestuurdersplaats. De twee spuitgasten dienden met de rijdende spuit mee te lopen. Het fruitbedrijf van landgoed Hemmen had enige tijd zo'n exemplaar. Ook zouden er enkele naar Cuba geëxporteerd zijn voor inzet op de suikerrietplantages. Ze waren nogal storingsgevoelig, mogelijk de reden dat men zich al snel tot de productie van de twee eerdergenoemde typen beperkte. Wel herinner ik mij dat in de zomer van 1947 een bijzonder exemplaar voor achter de tractor werd gebouwd, bestemd voor het bedrijf Vredehove van de familie Vogelaar in Krabbendijke. Dat bedrijf had toen al een flink areaal aan moderne laagstamfruitbomen. LEBO bouwde daarvoor een spuit met dubbele pompinstallatie, aangedreven door een viercilinder Fordmotor. In dit geval fungeerde een tractor als trekkracht. Boven op de watertank werd aan weerskanten een rek gebouwd, waarin de spuitgasten konden staan en zo al rijdende de laagstambomen konden besproeien. De later gangbare nevelspuit bestond nog niet. Bij de overdracht aan Vogelaar en het aldaar proefdraaien wilde buurman Koen zelf aanwezig zijn. Samen met zijn neef Nol Koen, die enige tijd als vertegenwoordiger van LEBO optrad, ging het met de 'luze Morris' naar Zeeland en mijn neefje Jan Crum en ik mochten als buurkinderen achterin mee. De spuit was kort tevoren reeds per vrachtauto naar Krabbendijke gebracht. Na de koffie werd proefgedraaid in de laagstamboomgaard van Vogelaar nabij de spoorwegovergang aan de Rijksweg net buiten Krabbendijke. Nog altijd is daar een fruitperceel. Als ik met de trein naar Zeeland ga, zie ik ons nog altijd als jochies van ongeveer twaalf jaar door die boomgaard achter de spuit lopen. Waar blijft de tijd?

Groei en uitbreiding

In Randwijk werd naast de smederij een nieuwe, ruime werkplaats gebouwd (afb. 5). Na enige jaren verhuisde buurman Koen naar Wageningen en nog wat later gingen de twee firmanten Bouwmans en Koen uit elkaar. Leo Bouwmans bleef pompen produceren in een groeiend bedrijf, waar veel Randwijkers en mensen uit omliggende dorpen werk vonden. Zo vernamen wij dat ons HKMB-lid Sander Heij uit Heteren van 1962 tot 1979 bij de LEBO werkte als magazijnbeheerder.

Hij herinnert zich dat veel van de medewerkers van het bedrijf uit Randwijk kwamen, anderen veelal uit de nabije omgeving. De werksfeer was goed. Meerdere Randwijkers gingen in de koffiepauze even naar huis en als de visboer zijn wekelijkse toer door Randwijk maakte, had die aan het werkplaatspersoneel een goede klant. De tijd die daarvoor genomen werd, was meer dan eens wat aan de ruime kant.

Afb. 5 Achterzijde van de LEBO-werkplaats

In deze jaren werden kleinere en grotere typen pompen gemaakt. Sommige soorten werden ontwikkeld met de Landbouwhogeschool in Wageningen of daaraan verbonden instituten. Ze werden onder andere voor irrigatiedoeleinden naar Afrikaanse landen geëxporteerd. Betaling bij LEBO geschiedde bij aflevering in de haven van Rotterdam. Het ging soms om grote orders. In de herinnering van Sander werden er in zijn tijd ook nog enkele typen kleinere sproeimachines gebouwd, vooral voor de teelt van klein fruit als bessen.

In latere jaren werd LEBO overgenomen door Baay, een toonaangevende fabriek in de pompenbranche uit Alphen aan den Rijn. De bedrijfsleider van Baay volgde een wat hardere lijn dan voorheen, met name als het om koffiepauzes ging, iets wat de medewerkers tot dan toe niet gewend waren geweest. In de jaren zeventig verhuisde het bedrijf naar het toen nieuwe bedrijventerrein oostelijk van de Wageningsestraat in Andelst. Sander toonde ons een originele fabrieksplaat (afb. 6), zoals die ooit op de LEBO-pompen werden aangebracht, en die door hem met zorg bewaard is.

Afb. 6 Fabrieksplaat

Een collega-HKMB-lid vond in de archieven van onze vereniging nog enige informatie uit de nalatenschap van Randwijkkenner Jan Hendriks. Als eerste een foto uit circa 1949 van het LEBO-personeel met een bijna complete namenlijst (afb. 7).

Foto van ±1949 met een gedeeltelijk gezicht aan de achterkant van de bekende "LEBO" boomsputten fabriek aan de Koningin Julianastraat in Randwijk. Het personeel poseert hier even voor een plaatje temaken. De namen zijn van de achterste rij staande van links naar rechts.

1. Hendrik Elings.(Gzn)
2. Frans van Rossum.
3. Hans van Tintel(1)en.
4. Theo Coppens.
5. Ben te Dorsthorst.
6. Wim van Binsbergen.
7. Theyme van Es.
8. Bas Snoek.
9. Jo Meeuwsen.
10. Leo Boumans.(zelf)

voorste rij zittend.

1. Chrisje Bouwmans.(staande)
2. Chris Elings.
3. Marius van Lienden.
4. Jo van Brakel.
- 5.
6. Ada Bouwmans.
7. Henny Bouwmans.

De eerste en de laatste twee in deze rij zijn kinderen van Leo Bouwmans.

Afb. 7 Personeel van de LEBO en namenlijst

Afb. 8 Leo Bouwmans met zoontje Chris, enkele medewerkers en buurtgenoten

Op afbeelding 8 zien we Leo Bouwmans met zijn zoontje Chris en een aantal medewerkers en buurtgenoten. Van oud-medewerker van de LEBO Theo Robbers hoorden we dat bij het proefdraaien van een spuit soms gebruik werd gemaakt van de tractor van buurman Koen de Kat voor de aandrijving. Mogelijk is dat hier ook het geval. Het provinciale voertuignummer zou dit kunnen bevestigen. Wie weet dit nog?

Afbeelding 9 toont het beproeven van een met handkracht te verplaatsen spuit door werknemer Chris Elings. Volgens het onderschrift van Jan Hendriks zou dit een beeld zijn uit omstreeks 1950.

Afb 9 Chris Elings met een spuit die door handkracht wordt verplaatst

Herinneringen van Theo Robbers

Veel enthousiaste herinneringen aan zijn LEBO-tijd kwamen boven tijdens een gesprek met de nu 76-jarige Theo Robbers uit Hemmen. Nadat hij in 1964 zijn mulo-diploma had gehaald, trad hij als werkvoorbereider in dienst bij het bedrijf in de Erfstraat in Randwijk. Ook twee van zijn broers, Martien en Hans, werkten er al. Bouwmans vond dat naast Theo's mulo-scholing ook enig technisch onderricht, zoals tekening lezen en materiaalkennis, nodig was. Dus volgde een aantal jaren van leren op de avondschool, zoals de smidsopleiding Smecoma¹⁵ in Veenendaal en cursussen aan de technische school in Wageningen. Theo vertelde verder dat de LEBO in eerste instantie pompen maakte. In de folder wordt het type 2P genoemd. Dit was een staande pomp van twintig atmosfeer, die ongeveer tachtig liter per minuut kon leveren. In de jaren zestig werden voornamelijk nog kleine, met handkracht te verplaatsen spuiten gebouwd, vooral voor gebruik in kassen, van het type SM 1. De constructie van de watertanks werd ook wel door andere bedrijven gedaan, zoals de firma De Bruyn in Wadenhoijen. Ook, en vooral, werden later andere typen pompen voor meerdere doeleinden ontwikkeld en gebouwd, veelal voor export naar onder andere Frankrijk, Egypte en Cuba. Voor Cuba was dit het type PO. 18 en voor Frankrijk type PO. 27. Het type PO waren plunjerpompen in oliebad, zogenoemde liggende pompen. Deze werden soms in zeer grote aantallen geproduceerd. Orders van 1000 tot 1800 stuks kwamen voor.

¹⁵ Stichting voor Vakopleidingen voor het Smeden-, Constructie- en Machinereparatiebedrijf

En zoals Sander Heij ook al vertelde, na aflevering van zo'n order was het feest met traktaties voor de medewerkers. Naar Frankrijk gingen soms veertig tot zestig pompen per week, die vooral werden ingezet in de druiventeelt.

Leo Bouwmans ontwikkelde zijn ideeën en productie samen met 'de jongens op de werkvloer'. Theo herinnert zich ook de proeven met een type nevelspuit. Het eerste probeersel met ongeveer twintig sproeikoppen op een groot rad met daarin een snel draaiende ventilator, spoot met zoveel geweld dat blad en bloesem van de bomen gespoten werd. Opnieuw proberen dus, want ook hier gold: "Alle begin is moeilijk".

Overnames en het einde

Begin jaren zeventig werd LEBO overgenomen door Baay Pompen uit Alphen aan den Rijn. Dit was een landelijk bekend bedrijf, dat in die tijd pompen en andere apparatuur voor aardgasverwerking en -transport was gaan produceren. Midden jaren zeventig sloot de vestiging Randwijk en verhuisde het bedrijf naar het nieuw in ontwikkeling zijnde bedrijventerrein aan de Industrieweg in Andelst. De productie van de tot dan toe gangbare typen pompen raakte steeds meer op de achtergrond en men legde zich toe op de productie van aardgasapparatuur, waaronder soms zeer grote pompinstallaties (afb. 10).

Nadat Baay de LEBO had overgenomen, volgden meerdere naamsveranderingen. Eerst werd het Pelger. Pelger bouwde zogenoemde dompelpompen, die onder andere gebruikt werden voor het leegpompen van schepen. Later werd het G.A.I. (Gelderse Apparaten Industrie). Toen de heer Baay 65 jaar werd, ging het bedrijf over naar Gorter Controls uit Schoonhoven, ook actief in de gasapparatenproductie. Per 1 mei 1993 werd de vestiging Andelst gesloten.

Afb. 10 Grote pompinstallatie voor aardgaswinning

Mochten er in onze verenigingen leden zijn die ons van verdere informatie betreffende het LEBO-bedrijf kunnen voorzien, bijvoorbeeld over ervaringen met het gebruik van LEBO-bomenspuiten, dan houden wij ons voor de juiste en volledige vastlegging van de geschiedenis van dit prachtige Randwijkse bedrijf aanbevolen.

Afb. 11 Smit in bedrijf

Tot slot nog een foto van een LEBO-smit achter de tractor op het fruitbedrijf van Geurt Vink in Zetten, omringd door medewerkers (afb. 11).

Met, onder dankzegging, medewerking van collega Ed Janssen en de inbreng van de oud-LEBO-werknemers, Sander Heij en Theo Robbers.

Bakstenen van het verwoeste huis Oosterhout gebruikt voor protestantse kerk in Beuningen

Frans Spaan

Onlangs vond ik in Boekzaal der geleerde wereld, en tijdschrift voor de Protestantsche kerken in het koninkrijk der Nederlanden uit 1821 onderstaand artikel (afb. 1). Daaruit blijkt dat metselstenen die afkomstig waren van het huis Oosterhout, dat in 1820 bij een dijkdoorbraak was verzwolgen, gebruikt zijn voor de bouw van een kerk in Beuningen.

Verder kan het Provinciaal Kerkbestuur be-
righen, dat de aanbesteding van het Metsel- en
Timmerwerk der Predikantswoning, te Leeu-
wen, reeds heeft plaats gehad, en dat alzoo met
het bouwen dezer woning een begin zal worden
gemaakt, zoodra het jaargetijde zulks gedooft.
Terwijl dit werk, door de zorg van den Heer
VAN DER WILLIGEN, wordt volbragt, heeft de
Secretaris van dit Kerkbestuur de noodige maat-
regelen genomen, om den geregelden voortgang
van het bouwen van de Kerk en Predikantswo-

ning te Beuningen, te verzekeren. Eene aan-
zienlijke hoeveelheid Metselsteenen, van het,
in den Winter van 1820, door het water ver-
woeste kasteel van Oosterhout, gelegen aan de
rivier de Waal, bijna tegen het dorp Beuningen,
is daartoe door derzelver aangekocht. Op den
27sten Febr. is het transportereren van dezelve
naar Beuningen, openlijk aanbesteed. Men is
thans met het aanvoeren derzelven ijverig bezig,
en men hoopt met de aanbesteding van het
Metsel- en Timmerwerk, zoo veel spoed te
zullen kunnen maken, dat ook dit werk, dade-
lijk met het gunstige jaargetijde zal kunnen be-
gonnen worden.

Te AMSTERDAM, bij
DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON
op den Singel, tuschen den Blaauwburgwal en de
Bergstraat, N°. 320.
M D C C C X X I.
De Prijs is 6 Schillers.

B O E K Z A A L
DER
GELEERDE WERELD,
EN
T I J D S C H R I F T
VOOR DE
PROTESTANTSCH KERKEN,
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.
Voer JANUARIJ 1821.

Afb. 1 Fragment uit oorspronkelijke tekst

*“Verder kan het Provinciaal Kerkbestuur berigten, dat de aanbesteding van het Metsel- en Timmerwerk der Predikantswoning, te Leeuwen, reeds heeft plaats gehad, en dat alzoo met het bouwen dezer woning een begin zal worden gemaakt, zoodra het jaargetijde zulks gedooft. Terwijl dit werk, door de zorg van den Heer VAN DER WILLIGEN, wordt volbragt, heeft de Secretaris van dit Kerkbestuur de noodige maatregelen genomen, om den geregelde voortgang van het bouwen van de Kerk en Predikantswoning te Beuningen, te verzekeren. **Eene aanzienlijke hoeveelheid Metselsteen, van het, in den Winter van 1820, door het water verwoeste kasteel van Oosterhout, gelegen aan de rivier de Waal, bijna tegen het dorp Beuningen, is daartoe door derzelver aangekocht.** Op den 27sten Febr. is het transporteren van dezelven naar Beuningen, openlijk aanbesteed. Men is thans met het aanvoeren derzelven ijverig bezig, en men hoopt met de aanbesteding van het Metsel- en Timmerwerk, zoo veel spoed te zullen kunnen maken, dat ook dit werk, dadelijk met het gunstige jaargetijde zal kunnen begonnen worden.”¹⁶*

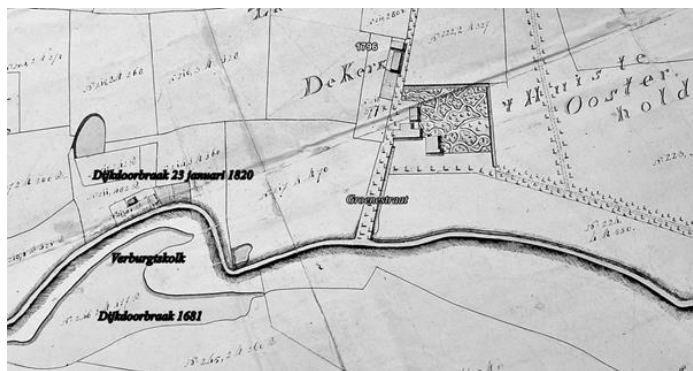

Afb. 2 Hervormde kerk met pastorie van Beuningen

De dijkdoorbraak van zondag 23 januari 1820 in Oosterhout

In de winter van 1820 was het zo koud dat de Waal geheel was dichtgevroren. Toen de dooi intrad, werd het kruierende ijs gestopt door een grote zandbank in de rivier onder Loenen. Hierdoor ontstond een ijssdam: water en ijs konden niet meer verder stroomafwaarts. Als gevolg daarvan steeg het waterpeil in de rivier pijlsnel. Door de hoge waterstand en de kracht van het kruierend ijs brak de schaarlijk onder Oosterhout op zondag 23 januari omstreeks twee uur in de middag op drie plaatsen door. Het grootste gat (de Verburgtskolk) ontstond tegenover het huis Oosterhout, in de volksmond ook wel kasteel genoemd. Op diezelfde plaats was de dijk in 1682 al eerder doorgebroken. Op de verpondingskaart uit 1810 (afb. 3) is aangegeven waar de dijkdoorbraken van 1682 en 1820 hebben plaatsgevonden (Verburgtskolk). Ook de ligging van het voormalige kasteel staat hierop aangegeven.

¹⁶ In *De historie van de protestantse kerk in Beuningen van 1821-2021* schrijft Henny Brugman: “Onze kerk is gebouwd in 1821 maar de kerkelijke gemeente bestaat al veel langer. Als een van de eerste predikanten wordt Everardus Walter in 1537 genoemd. Echter op de naamlijst van predikanten van onze gemeente staat als eerste predikant ds Anselmus Gemertanus. Hij was hier predikant van 1609-1637.” Verder vermeldt Brugman dat in 1898 de pastorie en kerk grondig verbouwd werden.

Afb. 3 Fragment van de verpondingskaart uit 1810 (bewerkt door Frans Spaan)

Bij de ramp van 1820 verdrongen negen personen, waaronder de vrouw en vier kinderen van schoenmaker Derk Beekhuizen. Van de 65 huizen werden er achttien totaal vernield; tien bleven onbeschadigd. Ook het huis Oosterhout, toen bewoond door de familie Menso, en het rooms-katholieke schuurkerkje dat tegenover het kasteel stond, werden door het water en ijs verwoest (afb. 4). Het veertiende-eeuwse huis Oosterhout was een paar jaar eerder ook al getroffen door een dijkdoorbraak. Op 15 januari 1809 brak namelijk de Waaldijk onder Oosterhout door, op de plaats waar nu de Waaiensteinkolk ligt. Het zwaar beschadigde kasteel werd nadien weer hersteld.

Afb. 4 Twee pentekeningen van de doorbraak bij huis Oosterhout in 1820

Transport van de metselstenen van Oosterhout naar Beuningen

In het bovenstaande artikel (afb. 1) staat dat men op 27 februari 1820 was begonnen met het transporteren van de Oosterhoutse bakstenen naar Beuningen. De bakstenen, die bestemd waren voor de bouw van de predikantswoning, zullen waarschijnlijk per schip naar Beuningen zijn vervoerd. De gaten in de dijk waren namelijk nog niet geheel gedicht, want de aanbesteding van het herstel vond pas plaats op 13 mei 1820. Het schip kon dus over de Waal door de doorbraak (Verburgtskolk) tot aan het verwoeste kasteel varen. Een andere mogelijkheid is dat de stenen met paard en wagen vervoerd werden. De dijk vanaf de Groenestraat tot Lent was goed berijdbaar; in Lent moesten ze dan wel met de gierpont overvaren. Ik denk niet dat alle bakstenen van het huis Oosterhout naar Beuningen zijn vervoerd, want gezien het grote aantal vernielde en zwaar beschadigde huizen en schuren in het kleine dorpje Oosterhout was hier ook grote behoefte aan (metsel)stenen voor de wederopbouw. De stenen van het verwoeste schuurkerkje zullen ook wel hergebruikt zijn; stenen waren in die tijd kostbaar.

Opgraving huis Oosterhout

In 1911 werd op de plaats van het voormalige huis Oosterhout een opgraving gedaan (afb. 5). De zware funderingen waren duidelijk zichtbaar. Bij de dijkverzwaring in 1983 heb ik opnieuw een deel van oude zware funderingen teruggevonden met muren van 80-100 cm dik. Ik heb een aantal stenen (kloostermoppen) meegenomen en opgeborgen in ons archief. Deze kloostermoppen hebben een afmeting van $28 \frac{1}{2} \times 13 \frac{1}{2} \times 5 \frac{1}{2}$ cm (zie afb. 6).

De lengte en breedte komen wel aardig overeen met het standaardformaat van een kloostermop; alleen de dikte is wel afwijkend. Het huis Oosterhout is vermoedelijk in de veertiende eeuw gebouwd door de heren van Brockhorst.

Afb. 5 Opgraving van huis Oosterhout in 1911

Afb. 6 Kloostermoppen¹⁷ uit de fundering van huis Oosterhout (foto Frans Spaan)

Protestantse Gemeente Kern Beuningen

Onlangs was ik in Beuningen en heb toen enkele foto's van de protestantse kerk, pastorie en muur gemaakt (afb. 7). Ik kan niet zien/beoordelen of deze stenen afkomstig zijn uit Oosterhout (1820) of dat ze van de verbouwing uit 1898 zijn. Het zijn zeer zeker geen kloostermoppen.

Afb. 7 Pastorie van de protestante kerk in Beuningen (foto Frans Spaan, 2023)

Bronnen

Boekzaal der geleerde wereld, en tijdschrift voor de Protestantsche kerken, in het koninkrijk der Nederlanden, 1821. Amsterdam, Onder de Linden, blz. 408-409.

H. Brugman, 2021. De historie van de protestantse kerk in Beuningen van 1821-2021 (www.rivierenlandooost.nl/_downloads/51462649).

E.C.W.M. Ruyten (red.), 1989. Van Ostreholt tot Oosterhout; geschiedenis van een Betuws dorp. Oosterhout (Gld.), Hist. Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk e.o.

¹⁷ Kloostermoppen, ook wel kloosterstenen of monniksstenen genoemd, zijn middeleeuwse bakstenen. Ze waren veel groter dan de huidige bakstenen en werden vooral gebruikt in kloosters, kerken en kastelen.

Oud Neis of Nijs?

Liesbeth Ruyten

Al sinds de oprichting van het blad Oud Neis heb ik me erover verbaasd dat er toen gekozen is voor de spelling Neis, terwijl naar mijn idee Nijs meer voor de hand zou liggen. Toen ik vorig jaar redacteur werd van het blad, wilde ik toch graag eens weten hoe het zit en ben ik me er wat verder in gaan verdiepen.

Het woord *nij* in de betekenis ‘nieuw’ komen we tegen in diverse plaatsnamen. Zo vinden we Nij Beets in Friesland, Nijeveen in Drenthe, en in Gelderland hebben we Nijbroek, Nijkerk en natuurlijk Nijmegen. Ook zien we het in familienamen, zoals Nijhuis/Nijenhuis, Nijboer of Nijdam. Ook in de etymologische bronnen vond ik wel *nij* als variant van *nieuw*, maar *nei* kwam ik in die betekenis niet tegen.

J. de Vries (1971), *Nederlands Etymologisch Woordenboek*, Leiden

nieuw bnw., mnl. *nieuwe*, *nûwe*, *nîe*, onfrank. *nūwi*, os. *niuwi*, *nīgi*, ohd. *niuwi* (nhd. *neu*), ofri. *nī*, *nīe*, *nīa*, oe. *nīwe*, *nīowe*, *nēowe* (ne. *new*), on. *nȳr*, got. *niujis*. — Germ. **niuja* < **newja*, vgl. PN. *Neviogastis* (Schönfeld, Pers. namen 172) en run. *niuwila* (Næsbjerg 6e eeuw). — Idg. **neuios* in oi. *návyā-*, ion. *neĩos*, oiers *nūe*, lit. *naujas*, toch. A *ñu*, B *ñune* ‘nieuw’, naast **neyo-* in oi. *náva-*, gr. *né(y)os*, lat. *novus*, olit. *navas*, osl. *novǔ* ‘nieuw’ (IEW 769). — Zie ook: **nu**. Het woord heeft in de nl. dialecten verschillende vormen. Voor 1500 vinden wij *nuw* in N. en Z. Holland, *nieuw* in Zeeland, Utr. en Brab., *nije* in Utr. en de Betuwe. De tegenwoordige toestand is: *nij*, *nīe* in het Oosten tot in Utrecht,

Om het helemaal zeker te weten heb ik de vraag voorgelegd aan Harrie Lamers, geboren Oosterhouter en neerlandicus. Hij bevestigde mijn vermoeden dat de spelling *Neis* op historisch-taalkundige gronden onjuist is en dat de naam dus eigenlijk *Oud Nijs* zou moeten zijn.

Maar ja, het blad bestaat inmiddels meer dan twintig jaar en iedereen is nu gewend aan *Oud Neis*. Ik heb de kwestie voorgelegd aan de besturen van HKOSV en HKMB en die vonden het geen goed idee om na zo veel jaren de naam te gaan veranderen. Een reactie die ik wel had verwacht en waar ik natuurlijk begrip voor heb. Het blijft dus *Oud Neis*, maar de taalkundige fijnproevers weten nu dat het eigenlijk *Oud Nijs* had moeten zijn.

Herinnering aan Henk Moorrees

Ton Janssen

Op 18 november 2022 overleed HKMB-lid Henk Moorrees uit Heteren op 83-jarige leeftijd. Henk heeft grote verdiensten gehad voor zowel de Historische Kring Kesteren als de Historische Kring Midden-Betuwe en zijn voorganger, de werkgroep Zetten.

In Kesteren was hij jarenlang penningmeester, een taak die hij solide en met veel kennis van zaken heeft uitgevoerd. Daarbij gaf hij altijd weloverwogen en rustig zijn mening of advies. Tijdens de jaarvergaderingen was zijn mondelinge toelichting van de jaarcijfers adequaat en ook de eventuele vragen werden duidelijk beantwoord. Bij zijn aftreden liet hij dan ook een financieel gezonde vereniging achter.

Daarnaast was hij altijd bereid om de Historische Kring Midden-Betuwe de helpende hand te bieden, ook toen hij geen penningmeester meer was. Kenmerkend voor Henk was zijn bijzonder vriendelijke karakter.

Beide verenigingen zijn hem zeer dankbaar voor al zijn inbreng. Moge hij rusten in vrede.

In de voetsporen van Heldring

Rob Woldringh

Na mijn verhuizing vijf jaar geleden van Nijmegen naar het 'nietswaardige' Oosterhout voelde ik al snel de behoefte om me meer te verdiepen in mijn nieuwe omgeving. Dit zowel op archeologisch en cultuurhistorisch gebied als op het gebied van de geomorfologische ontwikkeling van dat mooie rivierenland. En zo raakte ik in de ban van de dijken en kwam de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o. op mijn pad. Al snel werd ik gevraagd het bestuur van de kring te komen versterken, zeker toen men hoorde dat ik ook lid was van de Nederlandse Archeologievereniging AWN.

Het Hok

Mijn eerste bezoek aan de ontmoetingsplek van de kring, genaamd Het Hok, staat me nog zeer bij. Een groot deel van de ruimte werd in beslag genomen door kratten vol met scherven. Zoals we allemaal weten werden vóór het Verdrag van Malta (1992) veel archeologische opgravingen en waarnemingen in Nederland verricht door amateurarcheologen, zoals leden van de AWN en andere werkgroepen. Zo dus ook de werkgroep bodem en archeologie van de historische kring, die vanaf 1979 kratten vol met archeologica verzameld had, netjes gedocumenteerd op vindplaats en jaartal, maar in veel gevallen nog spaarzaam gedetermineerd. Als leden van het eerste uur van deze werkgroep kunnen genoemd worden Ruud Donders, Kees van Lent, John Mulder, Frans Spaan, Jan van der Staay en Thijs van Woerkom.

Wat de archeologische vondsten betreft moet je denken aan pijpenkoppen, bronzen kledingspelden, speerpunten, fragmenten van bronzen beelden, munten, spinsteeentjes, slingerkogels, soms complete potten en urnen, netverzwaarders, benen schrijfstiften, musketkogels, knopen, gespen, een fragment van een Romeins gezichtsmasker, sierraadhanger, mammoetresten, wetstenen, slijpstenen, vuurstenen en ijzeren voorwerpen, jeneverkruiken, munitie uit WO-II, en last but not least vele scherven. Daarnaast stond in Het Hok een kluis waarin de 'kroonjuwelen' werden bewaard: welke dat waren, daar zou ik gauw achter komen toen de kluis open ging. Tot mijn grote verrassing kwamen er bronzen museumstukken tevoorschijn, waar de meer dan 50 cm lange Bombenkopfnadel het topstuk van was.

Afb. 1 Een impressie van Het Hok van HKOSV

Het was me al eens opgevallen dat mijn nieuwe woonomgeving Oosterhout als een soort terra incognita op de vondstkaart van AWN Regio Nijmegen (Afdeling 16) zeer weinig vindplaatsen liet zien. Daar zouden die kratten weleens snel verandering in kunnen brengen! Ik stelde het bestuur van de kring voor dat ik contact zou zoeken met de coördinator verwerking oude vondstcomplexen, Ben Teubner. In een gesprek, waarbij natuurlijk ook Kees Brok betrokken werd (voor het verlenen van alle benodigde facilitaire ondersteuning vanuit de gemeente Nijmegen), is besloten een werkgroep op te starten om die oude Oosterhoutse vondstcomplexen te gaan determineren, fotograferen en beschrijven. Van de kant van de historische kring zitten in die werkgroep Frans Spaan, Nienke Faber en ondergetekende. Op de achtergrond kon deze werkgroep beschikken over de expertise van professionele archeologen als Peter van den Broeke, Harry van Enckevort en Joep Hendriks.

Afb. 2 Vondstkaart van AWN Regio Nijmegen (Afd. 16)

Vondsten van de woerden

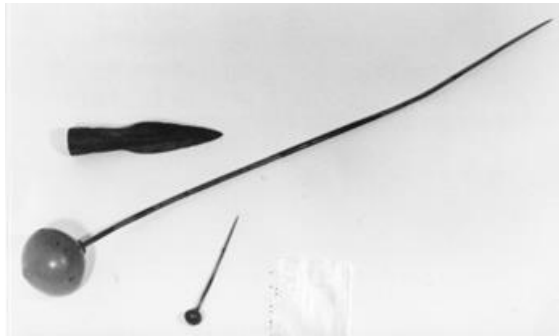

In navolging van Ottho Gerhard Heldring, die in 1837 en 1838 de Betuwse woerden bezocht, zijn we begonnen met de vondsten van de woerden in ons gebied. De werkgroep begon in juni 2022 met een in 1979 opgegraven vondstcomplex op en nabij De Woerd van Ressen. Een woerd is een oude bewoningsplek, meestal gelegen op hogere plekken, vaak op oude oeverwallen. Als meest bijzondere vondst in Ressen kan een trechtervormige kaasvorm type 6 (zie afb. 3) van aardewerk genoemd worden die gebruikt werd bij de kaasbereiding in de ijzertijd 800-12 v.Chr. (Van den Broeke, 2012).

Afb. 3 Trechtervormige, aardewerken kaasvorm

Daarna was een door de Waal in 1809 verzwoegen woerd, nu liggend in de Verburgtskolk in de Oosterhoutse Waarden, aan de beurt. Dit vondstcomplex was opgegraven in 1982 bij extreem laag water van de Waal en is de vindplaats van de eerder genoemde kroonjuwelen. Dat hier waarschijnlijk sprake is van een rituele bronsdepositie uit de late bronstijd (Van den Broeke, 2020) blijkt uit het feit dat een drietal bronzen bij elkaar zijn gevonden in de nabijheid van een

oude Waalstrang (afb. 4). Dat de drie vondsten (kleine mantelspeld, lange mantelspeld en lansschacht) in situ zijn aangetroffen en niet verspoeld zijn door de dijkdoorbraak is aannemelijk, omdat deze volledig intacte bronzen voorwerpen zijn gevonden binnen acht meter van elkaar.

Afb. 4 Kleine mantelspeld, lange mantelspeld en lansschacht gevonden bij een oude Waalstrang

Afb. 5 De Bombenkopfnadel, een ruim 50 cm lange mantelspeld

De meer dan 50 cm lange mantelspeld (afb. 5), een zogenaamde Bombenkopfnadel van het type Ockstadt, is vrij zeldzaam en is een echt museumstuk (Spaan en Mulder, 1991).

Hierna kwam de verwerking van een vondstcomplex aan de beurt opgegraven in 1982 en afkomstig van de voormalige Elzenwoerd nabij de Malakhof, vlakbij De Altena. Deze woerd ligt deels buitendijks, deels binnendijks en een groot deel ligt onder de huidige Waaldijk. Als meest bijzondere vondst van deze plek geldt het acht cm lange fragment van een Romeins gezichtsmasker (afb. 6).

Afb. 6 Fragment van een Romeins gezichtsmasker

Het Vluchtje

Vervolgens was het Vluchtje, ook wel Flugje of Sassendam genoemd, aan de beurt. Dit was de vluchtroute van vee bij hoog water maar leidde ook naar de woning van de familie Van Sas. Deze strekdam vormde de zuidelijke helft van de Oosterhoutse Dorpsstraat en vormt na de teruglegging van de bandijk in 1820 de scheiding tussen de Oosterhoutse Waarden en de Oosterhoutse Dorpspolder. De oude Dorpsstraat staat vrijwel loodrecht op de dijk en leidt vandaar naar het voormalige dorpje Oosterhout of Ostreholt. Dit dorpje, bestaande uit een aantal boerderijen en een kerkje, lag direct achter de voormalige schaaldijk, pal aan de Waal en werd verzwolgen door deze Waal bij dijkdoorbraken in 1658, 1682 en 1820. In de buurt van het opgegraven vondstcomplex was rond 1820 in een dijkhuisje het Oosterhoutse veer *De Goede Vrouw* gevestigd. Dit was een voetveer van Oosterhout naar Weurt/Beuningen.

Om nog even op dat ‘nietswaardige’ Oosterhout terug te komen: niet ver van de Verburgtskolk vandaan, ongeveer 900 meter oostwaarts, ligt de Waaiensteinkolk. Deze kolk is ontstaan bij een dijkdoorbraak in 1809 waarbij het toenmalige Huize Waaiensteijn verzwoegen is door de Waal. Een naar alle waarschijnlijkheid Nijmeegs auteur beschrijft een situatie in het rampjaar 1672 als volgt: “En had de stad als kleine troost nog maar het genoegten mogen smaken om zich even te koesteren in de glans van de beroemde Zonnekoning Lodewijk XIV! Maar deze, in hoogst eigen persoon zijn zegevierende legers vergezellend, verwaardigde de stad met geen blik. Met grote statie reed hij Nijmegen voorbij en zette zich neer in het *nietswaardige* Oosterhout.” Oftewel Huize Waaiensteijn! En daar zijn wij in Oosterhout best trots op! Ook de vondsten gedaan in en rond de Waaiensteinkolk komen nog aan de orde in onze werkgroep, evenals vondstcomplexen van andere locaties in en rond Oosterhout.

Totaaloverzicht

Uiteindelijk gaan deze werkgroepactiviteiten uitmonden in een verhaal over de bewoningsgeschiedenis per locatie. Daarbij zijn de eigen vondsten slechts het startpunt en zal ik proberen een totaaloverzicht te geven van alle archeologische vondsten van die plek. Voor een deel wacht ik op de uitwerking door het archeologisch adviesbureau RAAP van een opgraving op de Elzenwoerd gedaan in 2022 in de aanloop van de dijkverzwaring. Hierbij is een Merovingisch graf aangetroffen alsmede een Romeinse weg en een Romeins kanaal. En kan het nog mooier, die Romeinse weg loopt waarschijnlijk door het weiland naast mijn huis! Plannen voor booronderzoek in het voorjaar van 2023 om meer duidelijkheid te krijgen van het tracé van die weg staan op de rol.

Bronnen

- P.W. van den Broeke, 2012. Het handgevormde aardewerk uit de ijzertijd en de Romeinse tijd van Oss-Ussen; studies naar typochronologie, technologie en herkomst. Leiden, Sidestone Press.
- P.W. van den Broeke, 2020. Rituele deposities in een rivierengebied gedurende de metaaltijden; de microregio Nijmegen-Noord. In: V.T. van Vilsteren, J.R. Beuker en E.M. Theunissen (red.), Overpeinzingen op een vuilnisbelt. Groningen, Barkhuis.
- O.G. Heldring, 1838. Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche oudheden, legenden, enz. Amsterdam, Beijerinck.
- J.R. Mulder, F. Spaan, J.G.C. de Wolf, 2002. In de ban van de Betuwse dijken, deel 2 Oosterhout; een bodemkundig, archeologisch en historisch onderzoek naar de opbouw en ouderdom van de Waaldijk te Oosterhout (Over-Betuwe). Wageningen, Alterra-rapport 311.
- E.C.W.M. Ruyten, (red), 1989. Van Ostreholt tot Oosterhout; geschiedenis van een Betuws dorp. Oosterhout (Gld.), Hist. Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk e.o.
- F. Spaan, 2004. Samenvatting 25 jaar activiteiten van de Kring. Oud Neis, juni 2004.
- F. Spaan en J. Mulder, 1991. Twee bronzen bolknopnaalden uit Oosterhout. *Tabula Batavorum* 9 (3): 66-69.

Loenen en Wolferen in de middeleeuwen

Emile Smit

Als we de oudste oorkonden over de Betuwe zonder meer zouden mogen geloven, dan horen Loenen en Wolferen bij de oudst vermelde plaatsen in de regio. Zeker is in elk geval, dat ze in de eerste vermeldingen steeds gekoppeld zijn aan de abdij van Sint-Vaast. Dat is een abdij in Arras (Atrecht), tegenwoordig in Noord-Frankrijk gelegen.

De abdij van Sint-Vaast

De heilige Vedastus – in het Nederlands als Sint-Vaast vertaald – leefde van 453 tot 540. Hij was de eerste bisschop van Arras. Hij stichtte een kleine kapel ter plaatse. Daaruit kwam een abdij voort die in het jaar 667 werd gesticht. De abdij werd zeer sterk begunstigd door de Frankische koning Theoderic III (afb. 1). Die wilde er namelijk zijn familie-abdij van maken. Dat hield in dat de familieleden er konden worden begraven. Dan moesten de monniken eeuwenlang bidden voor het zielenheil van de overledenen.

Afb. 1 De Frankische koning Theoderic III (fantasiaafbeelding door Guillaume Rouille, 1553)

Om de kerkelijke activiteiten mogelijk te maken werd door vorsten en hoge edelen vaak grond geschonken, waaruit de abdij kon worden gefinancierd. Zo wordt ook een schenking van Ressen, Loenen en Wolferen op naam van koning Theoderic geplaatst. Het is echter heel onwaarschijnlijk dat al in die vroege tijd een dergelijke oorkonde is opgemaakt. Vaak werden in de middeleeuwen dergelijke documenten later pas gemaakt om een recht te bevestigen. Waarschijnlijk wel echt is een oorkonde van paus Johannes VIII uit 875, waarbij de abdij van Sint-Vaast wordt bevestigd in het bezit van Wolferen. Dat was al een heel andere tijd, na Karel de Grote. Uit die periode zijn tientallen schenkingen van grond in de Betuwe aan kloosters in Frankrijk en Duitsland bekend. Hoe dan ook: het is zeker dat Loenen en Wolferen heel oude plaatsen zijn, die al rond 900 tot het goederenbezit van de abdij van Sint-Vaast hoorden.

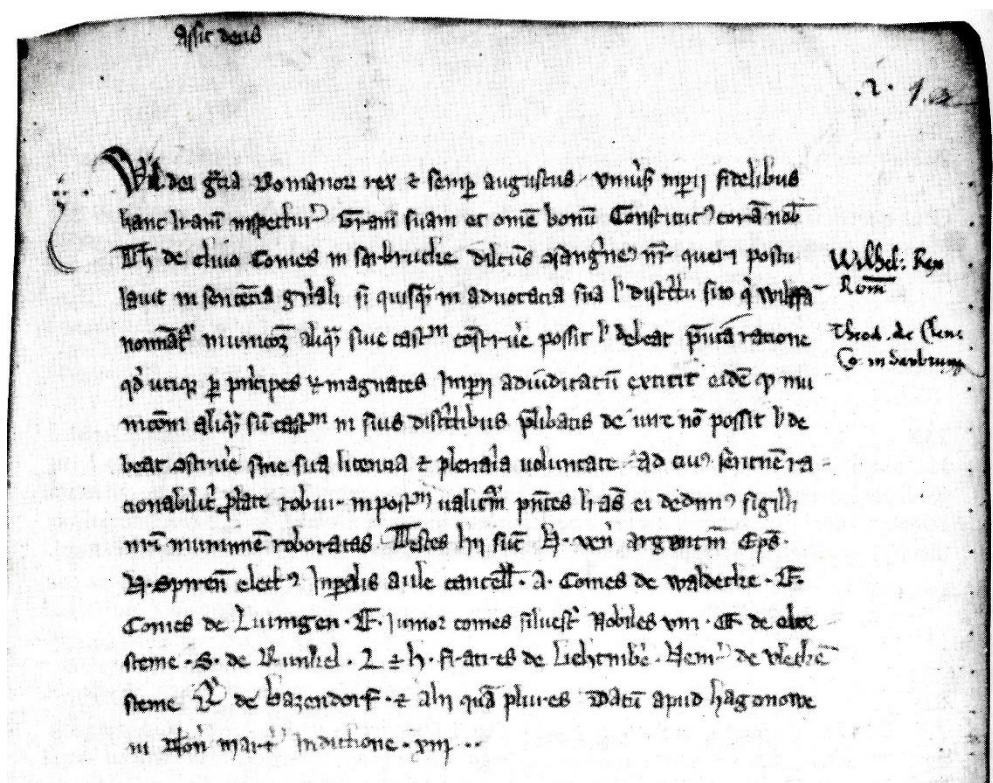
Het graafschap Kleef

In de elfde en twaalfde eeuw werden de graven van Gelre en Kleef in onze regio actief. Zij waren de afstammelingen van een tweetal broers, die meestal als de *Flamenses* worden aangeduid. De ene, Rutger, had een burcht in Tomberg en zijn nakomelingen vestigden zich later op de heuvel in Kleef, waar ze de Zwanenburcht lieten bouwen. De graven van Kleef en van Gelre probeerden hun macht steeds verder uit te bouwen. Een van de middelen daartoe was het verwerven van de voogdij over kerkelijke bezittingen. Zo moet een van de Kleefse graven ook in het bezit zijn geraakt van de voogdij over de goederen van Sint-Vaast.

Afb. 2 Graaf Dirk IV van Kleef (bron: Stam-Buch der Grafen und durchleuchtigen Hertzogen von Cleve, 1677)

De taak van een voogd was het bezit voor de abdij te beschermen, maar in werkelijkheid eigenden ze zich dat vaak toe. Zo moet het ook zijn gegaan met Dirk IV van Kleef (1147-1172, afb. 2). In 1164 kocht hij de bezittingen van Sint-Vaast in Wolferen van abt Martinus. Al een jaar later was er een conflict, want de kerk van Wolferen zou aan de abdij blijven en ook die eigende Dirk zich toe. Voor de historie is het interessant te beseffen dat Wolferen dus al in 1165 een kerkdorp was. Een burcht stond er kennelijk niet, want in 1255 gaf rooms-koning Willem aan dat niemand zonder toestemming van de graaf van Kleef een burcht mocht bouwen ter plaatse (afb. 3). Dat wijst op concurrentie tussen de vorsten in de regio en die was er ook, want de graven van Gelre waren in de Betuwe veel succesvoller dan hun Kleefse burenen.

Afb. 3 Afschrift van de oorkonde van rooms-koning Willem over Wolferen (bron: Klever Kopiar, Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LANRW))

Wolferen als burchtleen te Huissen

Rond 1300 waren de grenzen tussen Gelders en Kleefs gebied merendeels wel duidelijk. Terwijl verreweg de meeste plaatsen in de Betuwe onder Gelders gezag waren gekomen, hadden de graven van Kleef niet veel meer dan wat losse enclaves: Huissen, Hulhuizen, Ressen, Loenen en Wolferen. Toen zij rond 1300 meer structuur gingen geven aan hun graafschap, werd de grootste enclave Huissen het bestuurscentrum in de regio. Andere posities werden als burchtleen aan Huissen gebonden. De leenmannen kregen dan de verplichting om in geval van oorlog zich met een aantal manschappen te Huissen te melden. De eerste leenman in Wolferen die we als zodanig leren kennen, is Arend van Heemskerk in het jaar 1302. Tien jaar later werd hij opgevolgd door zijn zoon Gerard. Enigszins opmerkelijk lijkt het wel dat heren uit het Hollandse Heemskerk ineens opduiken in de Betuwe. Vermoedelijk moet de verklaring gezocht worden in het handelen van de Kleefse graaf Dirk VIII na de moord op graaf Floris V van Holland in 1296. Enige tijd probeerde de Kleefse graaf daar invloed te krijgen. Een vriendschapsband met de familie Van Heemskerk lijkt dan niet vergezocht. Gerard van Heemskerk was tot in of kort voor 1356 beleend met Wolferen.

Afb. 4 De burcht van Huissen (tekening van Joshua de Grave; bron: RKD)

De eerste burcht te Loenen

Loenen blijkt in 1304 een leengoed te zijn van Otto van Bylandt. Deze familie was heel actief in het Gelders-Kleefse grensgebied en Otto hoorde tot de hoogste leenmannen van de graven van Kleef. In 1304 gaf hij aan dat zijn vrouw bij zijn eventuele overlijden de goederen van Loenen mocht gebruiken. In de oorkonde staat dat als Otto van Bylandt een burcht zou bouwen in Loenen, die beschikbaar moest zijn voor de graven van Kleef. Er kan dan zonder mankeren van worden uitgegaan dat er dergelijke plannen waren en dat inderdaad in 1304 of kort daarna ter plaatse een burcht verrees.

Afb. 5 Wapen van de familie Van Bylandt (bron: Wikimedia Commons)

De Gelderse burgeroorlog

Met name de heer van Loenen vinden we vervolgens terug in de tijd dat er in Gelre een soort burgeroorlog werd uitgevochten. De eerste fase van die strijd lag tussen 1350 en 1364. Er waren twee adelspartijen, de Heeckerens en de Bronkhorsten. Vanaf 1350 waren er twee broers, Reinald III en Eduard, die een conflict uitvochten om de hertogstitel van Gelre. Dat graafschap was namelijk in 1339 tot hertogdom verheven. Reinald II overleed in 1343 en zijn oudste zoon Reinald III was de logische opvolger. Hij steunde op de Heeckerens. Zijn jongere broer Eduard begon vanaf 1350 steeds meer eisen te stellen, waarbij hij de Bronkhorsten aan zijn kant had. Reinald III kon ook rekenen op de hulp van zijn zwager graaf Jan van Kleef (1347-1368). Dat bracht Otto van Bylandt, heer van Loenen, aan de kant van de Heeckerens. In 1355 organiseerde Eduard van Gelre een grote strafexpeditie in de Betuwe en daarbij verwoestte

hij een groot aantal burchten van zijn tegenstander. Het kasteel Loenen werd door de Bronkhorsten verwoest. Dat maakte Otto niet minder strijdbaar. Vooral nadat Reinald in 1361 was verslagen, maar Jan van Kleef de oorlog voortzette, trad Otto van Bylandt, heer van Loenen, op de voorgrond. Hij werd ambtman van Huissen, waarbij hij dan vooral plunderend in de Betuwe zou optreden. De Geldersen wisten hem in 1363 gevangen te nemen en naar Nijmegen te brengen. Daar had hij toch genoeg vrijheid om in maart 1364 deel te nemen aan een complot tegen Eduard. Dat ging echt te ver: deze heer van Loenen verloor zijn hoofd in Nijmegen op het schavot.

Afb. 6 Zegel van hertog Eduard van Gelre uit 1357 (bron: Gelders Archief)

De overgang naar Gelre

In 1365 kwamen Loenen en de helft van Wolferen onder dezelfde heer. In 1363 was Johan van Bloemenstein beleend met Wolferen, maar twee jaar later stond hij de helft van dit leen af aan Otto van Bylandt, zoon van de in Nijmegen gedode Otto. In 1373 werd die beleend met heel Wolferen. Daarmee waren Loenen en Wolferen in één hand en dat zou bijna vijfhonderd jaar het geval blijven. Intussen lijkt het er wel op dat het belang van de beide plaatsen omgekeerd was ten opzichte van de twaalfde eeuw. Toen was Wolferen een kerkdorp, maar van die kerk is in de veertiende eeuw al geen sprake meer. Die was namelijk volgens een vermelding van rond 1400 verplaatst naar Herveld. Volgens diezelfde vermelding had de kerk gestaan “dair nu die wairt leget”. Volgens dezelfde bron waren door overstromingen in Wolferen 25 huizen verdwenen. Loenen had intussen een burcht en een kapel.

Otto van Bylandt, heer van Loenen – zoals hij in 1388 wordt aangeduid –, had kennelijk geen zoons, wel een dochter Griet. Nu waren Loenen en Wolferen zogeheten spillelenen. Dat wilde zeggen dat ze konden vererven via de mannelijke en de vrouwelijke lijn. Zo gebeurde het in 1410. Griet van Bylandt werd vrouwe van Loenen. De leeneed kon ze echter niet doen, want daar hoorde de verplichting tot militaire bijstand aan de graaf van Kleef bij. De leeneed werd gedaan door haar echtgenoot Bartold van Gent. Opmerkelijk is overigens dat Otto van Bylandt de overdracht nog bij leven deed. Hoe dan ook: vanaf 1410 was de familie Van Gen(d)t in het bezit van de lenen Loenen en Wolferen. In tegenstelling tot de Van Bylandts waren dat echte trouwe gevolgslieden van de hertogen van Gelre. Hoewel de belening tot laat in de achttiende eeuw nog vanuit Kleef werd gefiatteerd, werden de beide plaatsen daarmee in feite deel van de Gelderse en niet van de Kleefse geschiedenis.

Afb. 7 De (tweede) burcht van Loenen in 1571 (detail uit een rivierkaart; bron: Gelders Archief)

Bronnen

- E. Dösseler en F.W. Oediger, Die Lehnregister des Herzogtums Kleve. Siegburg, Res Publica, 1974.
- T. Ilgen, Quellen zur Geschichte der rheinischen Territorien: Herzogtum Kleve. Bonn, Hanstein, 1921-1925.
- J. Lieven, Adel, Herrschaft und Memoria; Studien zur Erinnerungskultur der Grafen von Kleve und Geldern im Hochmittelalter (1020 bis 1250). Bielefeld, Verl. für Regionalgeschichte, 2008.
- A.J. de Mooy (ed), De Gelderse kroniek van Willem van Berchen. Arnhem, Gouda Quint, 1950.
- W.R. Schleidgen (red), Das Kopiar der Grafen von Kleve. Kleve, Stadtarchiv Kleve, 1986.
- L.A.J.W. Baron Sloet, Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutfen; tot op den slag van Woeringen, 5 juni 1288. 's-Gravenhage, Nijhoff, 1872-1876 (2 delen).
- E.J.T.A.M.A. Smit, De geschiedenis van Huissen van 1242 tot 1368. Huissen, Hist. Kring Huessen, 1992.

Wat Theo beleefde als dienstplichtige met de watersnoodramp

Theo Smits

Afgelopen 1 februari is herdacht dat zeventig jaar geleden de watersnoodramp plaatsvond in Zeeland, Zuid-Holland en West-Brabant. Betuwnaar Theo Smits vertelt hieronder hoe hij als dienstplichtig soldaat werd ingezet bij de hulpverlening.

Toen ik in het weekend van eind januari 1953 thuis was, kwam ik op zondag 1 februari om twaalf uur uit de kerk in Oosterhout. Ik ging bij café Merkus naar binnen om met bekenden te praten wat er zoal in het dorp was gebeurd. Herman Merkus zei tegen me: "Moet je niet naar je onderdeel? Om twaalf uur was er een extra radio-uitzending. Wegens een overstroming vannacht in Zeeland worden alle verloven ingetrokken en moeten alle militairen direct terug naar hun onderdeel." Ik wist van niets, had het in de kerk niet kunnen horen. Dus ik naar huis en vertelde het mijn ma. Zij had de radio niet gehoord. Ik nam snel wat eten en ging toen naar Nunspeet. Daar aangekomen stonden de auto's al gereed voor vertrek (van het Luchtsteunkorps 3^e Div. Verb. Afd. Nunspeet Telegrafist Radio & Lijn). Wij namen spullen mee die we nodig hadden en in colonne gingen we op pad richting het zuiden.

Na een uur of drie kwamen we aan in een weiland bij Steenberg en boven Bergen op Zoom. Wij ons weer geïnstalleerd en contact gemaakt dat we in de lucht waren. We kregen veel aanvragen, die we direct verzonden, dit alles per radio en lijn. We hadden een codewoord dat we alleen met een bericht mochten gebruiken. Verder mochten er geen andere gesprekken op de lijn genomen worden. We hadden met ons drieën ieder een dienstrooster van twee uur zonder onderbreking. De chauffeur deed hand-en-spandiensten. Slapen, eten en verdere bezigheden deed je maar even als je vrij was. De kapitein en sergeant kwamen ons controleren en hielden contact met ons.

De 2^e februari was ik vrij. Toen kwamen een paar hoge officieren bij ons aangelopen, maar daarbij was ook koningin Juliana met haar laarzen aan. Wij sprongen in de houding. "Rust," zei de koningin en zij liep direct de trap op naar de maat die achter de sleutel zat. Later, toen ze weg waren, vroegen we hem wat ze hem had gevraagd. Hij zei: "Ik schrok me een hoedje toen ze achter mij stond. Ze zei: 'Blijf maar zitten en ga door als je moet bellen.' Ik was even vrij en ze vroeg me met wie ik contact had en of er veel berichten zoal kwamen. Ik heb netjes op alles geantwoord. En tot slot tikte ze me op mijn schouder en zei: 'Ga zo door, jullie doen goed werk.'" Buiten zei ze ook tot ons: "Ga zo door, jullie doen goed werk."

We zijn tot woensdag 3 februari twaalf uur daar gebleven. En toen terug naar Nunspeet. Daar aangekomen hebben we gegeten en toen naar bed. We hebben geslapen tot de volgende morgen en hebben het ontbijt overgeslagen.

Het Luchtsteunkorps in Nunspeet; voor het voertuig staat Theo Smits

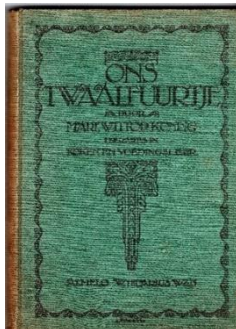

Van alles van vroeger ...

Dini Huijbers

In het boekje Ons twaalfuurtje van Martine Wittop Koning staan heel veel eenvoudige oude recepten. Martine was 'Leerares in Koken en Voedingsleer'.

Ik heb gekozen voor een schotel van gestoofde kip. De toenmalige prijzen staan achter de ingrediënten vermeld.

Schotel van gestoofde kip.

1 kip, 100 G. boter	f 1.66
een paar worteltjes, een plakje ui, wat zout,	
peper en nootmuskaat	- 0.02
20 G. tarwebloem, 2 1/2 d.L. bouillon	- 0.03
2 lepels tomatenpurée	- 0.04
1/2 lepel gehakte peterselie, 1/2 blikje champignons	- 0.16
	f 1.91

Laat de gesnipperde worteltjes met het stukje ui in de boter zachtjes 10 minuten fruiten; wrijf de kip, die op dezelfde wijze als in het vorige recept in 6 stukken is verdeeld, met een mengsel van peper, zout en nootmuskaat in; doe de stukken dan in de pan bij de heete boter en laat ze rondom lichtbruin bakken.

Neem de kip uit de pan en zeef de boter, zoodat de ui en de wortel verwijderd worden. Roer dan de gezeefde boter met de bloem tot een gelijk mengsel, voeg daarbij langzamerhand den bouillon en ten slotte ook de tomatenpurée.

Laat in deze saus de kip nog $\frac{3}{4}$ uur zachtjes stoven; roer er even vóór het opdoen de gehakte champignons en de gehakte peterselie door.

Stapel de stukken kip in 't midden van een verwarmden schotel op, giet er de saus over en leg desverkiezende langs den rand eenige fleurons (halve-maantjes van bladerdeeg) of croutons (driehoekjes of halve-maantjes van gefruit brood).

De lente staat voor de deur en alles loopt weer uit. Helaas doen ook de aardappelen dat en daar zijn we niet zo blij mee. De aardappelen worden slap en er is veel afval.

TIP:

ik leg al jaren een appel in de aardappelbak en krijg géén uitlopers meer.

Sponsoren

Deze Oud Neis is mede mogelijk gemaakt door:

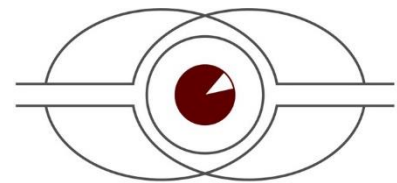
**Assurantiekantoor
Derksen B.V. te Oosterhout
M.H.A.A. (Ria Derksen)**

**Mr. James Food & Drinks
Dorpsstraat 15 te Slijk-Ewijk**

**Grafisch bureau A&K
te Andelst**

OVER-BETUWE
optiek & optometrie
Hans Reugebrink

Herveld

